

Marko
Filip
Pavković

Glazirani sjaj portugalskoga 18. stoljeća

Izložba *Azulejos: Umjetnost portugalskih keramičkih pločica*, Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt
18. svibnja 2017.–27. kolovoza 2017.
AUTORICA IZLOŽBE Marina Bagarić

Godine 2006. sukcesijom diplomatsko-konzularne imovine vila u lisabonskoj rezidencijalnoj četvrti Restelo, koja je od 1975. godine pripadala Veleposlanstvu SFR Jugoslavije u Portugalskoj Republici, pripala je Republici Hrvatskoj. Godine 2011. Republika Hrvatska preuzela je zgradu i u njoj se tada nalazilo sedamnaest dekorativnih panoa keramičkih pločica. Oni su ukrašavali zidove njezine unutrašnjosti, no kako je zgrada izgrađena 1955. godine, jasno je da navedeni panoi nisu bili *in situ*. Početkom 2014. godine pokrenut je postupak prodaje zgrade te je tadašnje vodstvo Veleposlanstva Republike Hrvatske u Portugalskoj Republici angažiralo stručnjake iz Nacionalnoga muzeja *azulejoa* (*Museu Nacional do Azulejo*) iz Lisabona da izvrše njihovu procjenu. Ekspertiza i procjena ukazale su da se radi o iznimno vrijednim artefaktima uglavnom iz druge četvrtine 18. stoljeća. Nakon uvida u vrijednost panoa pločica, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske odlučilo je svih sedamnaest panoa prije prodaje ukloniti sa zidova i zatražilo je od nadležnih službi u Portugalu dozvolu za demontažu svih i trajni izvoz jedanaest od sedamnaest panoa. Ministarstvo je potom sklopilo Darovni ugovor s Muzejom za umjetnost i obrt kojemu je doniralo navedenih jedanaest panoa. Preostalih šest panoa postavljeno je u novu zgradu Veleposlanstva Republike Hrvatske u Lisabonu. Ova je donacija značajno

obogatila korpus Zbirke keramike MUO, odnosno njezine podzbirke građevne keramike, a o njezinoj važnosti svjedoči i obećanje uprave Muzeja da će po zatvaranju izložbe dva panoa postati dijelom Stalnoga postava MUO. Izložbi su prethodili ozbiljni konzervatorski zahvati tima stručnjaka izvedeni pod vodstvom Maje Velicogna Novoselac.

Azulejo [ezulézu], odnosno umjetnost oblikovanja dekorativnih keramičkih oplatnih pločica, jedno je od

©
S postava
izložbe,
FOTO S. Budek
i V. Benović

najprepoznatljivijih obilježja Portugala i ostalih luzofonskih krajeva na području vizualnih umjetnosti i vizualne kulture u cjelini, ali i svjetskoga kulturnog naslijeđa iz domene građevne keramike. Dekorativno oslikane glazirane keramičke oplatne pločice prisutne su i kod drugih naroda i kultura, no u Portugalu navedeni se oblik umjetničkoga izričaja u kontinuitetu održava već šesto stoljeće. Osim toga,

u Portugalu je prisutno najekstenzivnije opločavanje zidnih površina *azulejoom* u eksterijeru i interijeru, kako sakralnih, tako i građevina profane namjene te kompozicije predložene na opločenjima uvijek slijede logiku arhitektonske koncepcije prostora. *Azulejo* u Portugalu nema u tradicionalnoj povijesti umjetnosti još uvijek, nažalost, marginalizirani položaj primijenjene umjetnosti, nego

je uvijek bio izjednačavan s "lijepim" umjetnostima te se stilske mijene u razvoju portugalskih likovnih umjetnosti možda najizrazitije u njemu i očituju. Kada se govori o portugalskom *azulejou*, ne smiju se zaboraviti i ostvarenja iz luzofonskih područja svijeta koja sežu sve od Brazila, preko afričkih država portugalskoga govornog područja, sve do Orijenta i daleke Indije. Iz *azulejoa* iščitavaju se portugalski senzibilitet i mentalitet: za Portugalce karakteristična nepretencioznost razabire se odabirom jeftinoga materijala – keramičkih pločica – za umjetnički izraz od nacionalnoga značaja; razabire se i portugalska spremnost za sintetiziranje utjecaja različitih naroda i kultura jer Portugalci su tokom gotovo čitave povijesti ukazivali na izrazit smisao za "drugoga" i "drugačijega" te su bez zadržke usvajali njihove utjecaje u umjetnosti implementirajući ih u nacionalni umjetnički izraz i redefinirajući tako vlastiti *genius loci*.

Ulaskom u vestibul Muzeja za umjetnost i obrt prvo što će slučajni

posjetitelj zamijetiti jest kartonska ljudska figura u prirodnoj veličini, atrapa tzv. *figura de convite* (figura dobrodošlice), izvedena od modro-bijelih pločica, odjevena u rokokoovski haljetak s klobukom i sa za to razdoblje karakterističnom perikom, koja poziva posjetitelje da se popnu na prvi kat i pogledaju ondje postavljenu izložbu. Izložba je postavljena u tri izložbene jedinice, odnosno proteže se kroz tri dvorane Stalnoga postava MUO (Renesansa, Barok I i Barok II), tako da je dio izložaka stalnoga postava (stolci, naslonjači i kabinetski ormarići), inače smješten u tim dvoranama, premješten na galeriju prvoga kata.

Što se postava izložbe tiče, njezina ga je autorica Marina Bagarić vrlo vješto osmislila izbjegavši zamke inkorporiranja jedne nove koncepcije u drugu, već ustaljenu cjelinu, ali i uvažavajući ograničenja koja je prostor nametao. Naime, kako na izložbi predstavljene pločice pripadaju razdoblju rokoka u Portugalu, logično bi bilo postaviti ih barem dijelom u toj prostoriji, no budući

da je prostorni kapacitet te partije stalnoga postava znatno ograničen, Bagarić je svoju koncepciju izložbe morala prebaciti na susjedne prostorije. Izložba se tako s jednim velikim panoom smjestila čak i u dvorani renesanse, što se pokazalo nadasve prikladnim zbog španjolskih oplatnih pločica koje se i inače unutar stalnoga postava tamo nalaze te su za potrebe izložbe još dodatno istaknute. Riječ je o oplatnim pločicama iz Seville koje datiraju u prvu polovinu 16. stoljeća, u vrijeme kada su takvi polikromirani panoi bili dopremani u Portugal, koji ih tada još nije proizvodio. I tako priča o portugalskom *azulejou* započinje s tematskom legendom koja opisuje način proizvodnje prvih oplatnih pločica u Španjolskoj. U prvoj dvorani izložen je i jedan veliki pano formata položenoga pravokutnika s prikazom dame, kavalira, hrtova i figura u pejzažu.

U narednoj je prostoriji lateralno postavljeno šest panoa pločica, sa svake strane po tri: dva velika formata polegnutoga pravokutnika, koja sa svake strane flankira po jedan manji formata

uspravljenoga pravokutnika (izuzetak tome predstavlja jedan pano kvadratna formata). Na velikima i na dva manja prisutni su *genre* prizori, odnosno galantne scene (dame i kavaliri koji šecu perivojem) i figure u kontinentalnom pejzažu ili marini (čest motiv su i hrtovi). Navedene teme/motivi nalaze se i na sva četiri panoa kvadratnoga formata postavljena u treću i posljednju izložbenu prostoriju. Riječ je, naime, o sveukupno devet panoa s figuralnim temama te su svi obrubljeni istovjetnom bordurom – oko šire ravne vrpce u središtu uvijaju se mesnati listovi.

Dva panoa izložena u drugoj dvorani izborom slikarskoga motiva u disparatnom su odnosu prema navedenome. Naime, jedan, iznimno kvalitetno oslikan, predstavlja arhitektonski okvir; riječ je o višestruko profiliranoj bazi i dva pilastra s dekorativno izvedenim ukkladama po sredini tijela koji podržavaju trabeaciju sa štitom na sredini na kojoj je naslikano lice kerubina, čemu se, također na vertikalnu osovину postavljena, suprotstavlja naglašeno postavljena dekorativna vaza.

Na panou su prisutne elaborirane forme *rocaillea* koje svjedoče da je ovdje riječ o zreloom rokokou. Drugi je pano tipa *azulejo de figura avulsa* (*azulejo* s pojedinačno oslikanim pločicama /holandski utjecaj/), odnosno ovdje je riječ o raznovrsnom cvijeću koje se izmjenjuje s motivom četverolista na sjecištima dijagonalnih linija. Pano s donje strane flankiraju pločice tipa *azulejo de pedra torta* (*azulejo* s motivom neravnoga kamena) koje su postavljene u zoni sokla i evociraju na *bugnato*. Kombinacija panoa s pojedinačno oblikovanim motivima s pločicama s motivom neravnoga kamena bila je izuzetno učestala i njome su se opremali manje reprezentativni dijelovi stambenih interijera.

Svi panoi izvedeni su od pločica kvadratna formata (14,5 x 14,5 cm) te je žuti keramički crijep prevučen bijelom glazurom na kojoj je izveden modri monokromni oslik. Navedeno je karakteristično za razdoblje kada u Portugalu dolazi do ekspanzije u

proizvodnji modro-bijelih *azulejo* panoa pod utjecajem kineskoga porculana i holandske fajanse. Ti panoi nastali su u lisabonskim grnčarijama u drugoj četvrtini 18. stoljeća, razdoblju vladavine kralja Ivana V., a taj se stil naziva *Estilo Joanino* i označava "zlatno doba *azulejoa*" te je najbliži europskom rokokou. Tome korespondira i čitav likovni postav (autorice Katarina Bence i Marina Bagarić) jer svi su njegovi elementi (stalci i postamenti) te muzeografska pomagala (tematske legende) izvedeni u modroj boji, a slova legendi su bijela te je tipografija naslovâ legendi zanimljiva. U posljednjoj su prostoriji postavu dodana i dva karakteristična portugalska barokna stolaca od tokarene i rezbarene orahovine sa sjedalom i naslonom od kože koja je pričvršćena mjedenim zakovicama i u koju su utisnuti raznovrsni dekorativni oblici. U toj se prostoriji i inače nalaze i modro-bijeli predmeti od holandske i njemačke fajanse koji svjedoče da je modro-bijela tehnika u tome razdoblju karakteristična i za keramička ostvarenja drugih naroda.

© S postava izložbe, FOTO S. Budek i V. Benović

Kod likovnoga je postava važno istaknuti i svjetlo koje čini njegov važan element jer su panoi intenzivnije osvijetljeni od ostatka dvorana te se tako pretpostavljaju stalnom postavu, koji postaje kulisa koja posjetitelju dočarava *Zeitgeist* epohe.

Izložba je popraćena katalogom opsega od 41 stranice koji je također oblikovan modro-bijelo (Šesnić&Turković), gdje nakon uvodnih predgovora Davora Ive Stiera u svojstvu potpredsjednika Vlade i ministra vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske i Miroslava Gašparovića, ravnatelja Muzeja za umjetnost i obrt, slijede poglavlja Marine Bagarić i Maje Velicogna Novoselac. Bagarić jezgrovito predstavlja Zbirku keramike MUO, povijest *azulejoa* te donaciju predstavljenu na izložbi, a Velicogna Novoselac daje prikaz konzervatorskih zahvata i rješenje prezentacije panoa, što je zaista rijetkost jer restauratori najčešće ne dobivaju prostora za izričaj u izložbenim katalogima i treba svakako pozdraviti odluku autorice

izložbe da i taj tekst uvrsti u katalog.

Ova izložba predstavlja jedan od čimbenika koncepta *Ljeto baroka u MUO*, koji iako zasigurno manje primamljiv od izložbe Tiepola i njegovih suvremenika, možda je u strukovnome smislu i zanimljiviji jer su izložbe keramike starijih povijesno-stilskih razdoblja, osobito one građevne, iznimno rijetke u nacionalnome i internacionalnome kontekstu. Ima li se k tome na umu da nijedan pregled svjetskoga razvoja dekorativne arhitektonske keramike ne može zaobići priču o portugalskome *azulejou*, posrijedi je nesumnjivo vrijedna izložba kojom je obilježena činjenica da je konačno barem nekoliko primjeraka *azulejoa* postalo dijelom nacionalne likovne baštine. Hrvatskoj javnosti tako je predstavljen jedan važan dio portugalskoga nacionalnog identiteta s kojim je do sada tek fragmentarno bila upoznata – jer uz pjesnike, *saudade*, fado i porto, Portugal je i *azulejo*. x